ДО ТОГО, ХТО СИДИТЬ У ТЕМРЯВІ

"Різдво цього року засяє в Сполучених Штатах народові, сповненому бадьорості й доброї надії, а отже, задоволеному й щасливому. Де-не-де, звичайно, озветься жовчний критикан, але небагато знайде він слухачів. Більшість тільки здивується мимохідь: що це, мовляв, за проява".

"Нью-Йорк трибюн", напередодні різдва.

А ось що пише нью-йоркська "Сан":

"Мета цієї статті не в тому, щоб змалювати жахливі злочини проти людяності, чинені в ім’я Політики по деяких найлихозвісніших закутках нью-йоркського Іст-Сайду.60 Їх не можна змалювати ніякими словами. Ми тільки хочемо звернути увагу широкого загалу більш або менш безтурботних громадян прекрасної столиці Нового Світу на ту згубу й руїну, що завдається людям – чоловікам, жінкам і дітям – у найгустіш населеній і найменш відомій частині нашого міста. Тому, хто нам не повірить або почується зачеплений особисто, ми можемо назвати точні прізвища, час і місце. Тут описано тільки реальні факти, без будь-якого художнього домислу чи прикрас.

Уявіть, коли можете, цілий район міста, де хазяйнує цілковито один чоловік, без чийого дозволу не може бути проваджено ніяких справ, ні законних, ані незаконних; де до незаконних справ заохочують, а від законних відохочують; де порядні обиватели мусять літніми вечорами замикати двері, зачиняти вікна й сидіти по кімнатах у сорокаградусній духоті, не можучи вийти подихати свіжим повітрям на найприроднішому місці спочинку – на ганку свого дому; де ночами танцюють на вулицях голі жінки, а чоловіки без статі шастають потемки, мов гієни, за своїм "ділом", що його поліція не тільки дозволя, а й заохочує; де перша дитяча наука – обізнання з проституцією, і дівчатка з самого малечку навчаються тонкощів Фріниного ремества; де американських дівчат,

вихованих у всій чистоті звичаїв американської родини, виманюють із тихих містечок штатів Нью-Йорку, Массачусетсу, Конектикуту, Нью-Джерсі й тримають, як бранок, за гратами й замками, аж поки вони втратять до решти жіночу подобу; де малих хлопчаків привчають закликати з вулиці "гостей" до непристойних закладів; де існує ціла організація молодиків, чиє єдине в житті діло – розбещувати молодих дівчат та спроваджувати їх до домів розпусти; де чоловіка, що йде по вулиці зі своєю жінкою, можуть прилюдно образити; де діти з недитячими хворобами – найчастіші пацієнти лікарень та амбулаторій; де душогубство, згвалтування, грабунок, крадіжка лишаються непокарані не у винятку, а скорше як правило – одне слово, де політикани здобувають зиск із найогидніших форм нечестя".

А ось які новини з Китаю надрукувала напередодні різдва та ж таки нью-йоркська "Сан". Курсив мій:

"Велебний п. Амент із Американського бюро закордонного місіонерства повернувся з подорожі, в яку вирядився стягати відшкодування за збитки, що заподіяв боксерський заколот.61 Скрізь, де він побував, він примушував китайців платити. П. Амент каже, що тепер уся його тамтешня паства забезпечена. Всього вона налічувала 700 душ навернених, і з них 300 загинуло. Він виправив по 300 таелів за кожного вбитого й домігся повного відшкодування всього понищеного майна китайців-християн. Крім того, він стягав іще й пеню в ТРИНАДЦЯТИРАЗОВОМУ проти завданих збитків розмірі. Ці гроші мається використати на поширення віри Христової.

П. Амент заявляє, що це відшкодування ще помірне проти того, яке правлять католики: вони вимагають, на додачу до грошей, ще голову за голову. І стягають вони за кожного вбитого по цілих 500 таелів. У окрузі Веньчжоу було вбито 680 китайців-католиків, і за них католики-європейці жадають 750 000 низок грошей і 680 голів.

У розмові з нашим кореспондентом п. Амент згадав і про ставлення місіонерства до китайців. Він сказав так:

"Я рішуче заперечую, ніби місіонери мстиві, ніби вони взагалі грабували китайців чи робили вже після облоги щось таке, до чого б не змушували обставини. Я не схвалюю нашої політики. Американська шовкова рукавичка гірша за німецький залізний кулак. Коли до китайців приступати в шовкових рукавичках, вони зуміють користати з того.

Заява французького уряду, ніби все, що награбували їхні солдати, буде повернено, вельми тут усіх насмішила. Адже французькі солдати ще завзятіші грабіжники, ніж німці, і добре відомо, що й тепер християни-католики під французьким прапором, із найсучаснішою зброєю в руках, грабують осади в провінції Чжілі".

Щасливим випадком усі ці радісні новини дійшли до нас напередодні різдва – саме вчасно, щоб ми могли відсвяткувати великий день, як годиться, весело й бучно. Настрій нам підноситься, і нас навіть на жарти порива: "Квитай, Китай!"

Ось таких нам і треба місіонерів, як наш велебний Амент! Ми ж бо хочемо, щоб вони і вчинками своїми, і всією подобою демонстрували в чужих краях не тільки спасенність, лагідність, милосердність і братолюбність нашої віри, а ще й американський дух. Найдавніші американці – індіани-понії. Ось що пишеться про них у Макеламовій "Історії":

"Коли білий "боксер" убиває понія та нищить його майно, інші понії не завдають собі мороки, шукаючи саме того "боксера", аби його покарати, а вбивають першого-ліпшого білого, що їм трапиться; тоді примушують перше-ліпше селище білих заплатити спадкоємцям загиблого понія повну його вартість, а також повну вартість понищеного майна, а на додачу стягають тринадцятиразову пеню до фонду поширення понійської релігії, яку вони вважають за найкращу з усіх релігій, бо вона, мовляв, улагіднює й олюднює людське серце. Вони переконані, що покарати невинного замість винного – цілком справедливо і що ліпше хай зазнає кари дев’яносто дев’ять невинних, аніж один винний уникне її".

Ми не осудимо нашого велебного Амента за те, що він заздрить заповзятливим католикам, які дістають не тільки великі гроші за кожного хрещеного китайця, загиблого від "боксерів", а ще й "голову за голову". Але нехай він утішиться думкою, що всі їхні побори йдуть до їхньої ж кишені, тоді як він, не такий себелюбець, призначає для цієї мети тільки триста таелів з голови, а всю величезну суму тринадцятиразового штрафу віддає на поширення віри Христової. Така щедрота здобула йому схвалення всього американського народу, і її напевне відзначать пам’ятником. Тож нехай він удовольниться такою нагородою. Ми всі високо цінуємо те, що він мужньо захистив своїх братів-місіонерів від перебільшених звинувачень, які вже були прикро вражали нас; його свідоцтво так пом’якшило ті звинувачення, що ми тепер можемо сприймати їх без великої прикрості. Адже ми тепер знаємо, що навіть до облоги місіонери, "взагалі" кажучи, не грабували, а "після облоги" й зовсім не чинили нічого негарного, хіба що під тиском "обставин". Я беру на себе турботу про пам’ятник. Грошові пожертви на його спорудження можна переказувати Американському бюро закордонного місіонерства; проекти пам’ятника прошу надсилати мені. В проектах має бути алегорично відображено Тринадцятиразовий штраф і мету, для якої його призначено; в оздобленні слід використати 680 голів, укомпонованих ефектно й привабливо, бо ж католики теж учинили лепсько і заслужили, щоби й їх відзначено в пам’ятнику. Можна пропонувати й написи, якщо пощастить знайти більш-менш відповідні до сюжету.

Фінансовий подвиг, що його вчинив п. Амент, здерши з нужденних селян за чужу провину тринадцятиразову пеню й прирікши тих селян, їхніх жінок та невинних діточок на неминучий голод і повільну смерть, аби здобуті в такий спосіб криваві гроші "використати на поширення віри Христової", не похитнув супокою моєї душі, хоча це діло в сполученні з цими словами являють блюзнірство таке гидотне й страхітливе, якого, безперечно, годі знайти в усій історії нашої чи й будь-якої іншої доби. Коли б людина, не освячена духовним саном, якийсь простий мирянин, учинив таку річ та став виправдовувати її такими словами, я, напевне, здригнувся б із жаху. Або якби я сам те

зробив і сказав... та ні, навіть думка про це видається мені неможлива, хоч за якого богозневажника мають мене декотрі хибно звідомлені люди. Та як часом духовній особі заманеться блюзнити, то простий мирянин і не потикайся з нею змагатися: шкода праці.

П. Амент палко запевнив нас, що місіонери "не мстиві". Сподіваймося ж і молімося, щоб вони ніколи й не стали такі, а зберегли свою майже хворобливо чесну, справедливу й лагідну натуру, що дає стільки задоволення їхньому колезі й нинішньому ревному оборонцеві.

А ось що читаємо напередодні різдва у нью-йоркській "Трибюн". Це кореспонденція з Токіо. Дивно й зухвало бринять ці слова, але ж японці нація ще тільки почасти цивілізована. Як вони цивілізуються цілком, то більш не говоритимуть так:

"Питання місіонерства – це, безперечно, найпекучіша нині тема. Західні держави повинні взяти до уваги ось тут склалося таке враження, що ревна діяльність потужних релігійних організацій Заходу в країнах Сходу аж надто нагадує флібустьєрські виправи і що її не тільки не слід підтримувати, а навпаки, треба вжити суворих заходів до її обмеження. Тут гадають, що місіонерські організації становлять постійну загрозу для мирних міжнародних відносин".

Ну, то як? Цебто – як нам бути далі? Чи нести свою цивілізацію народам, що сидять у темряві, чи, може, дати тим бідолахам трохи перепочинку? Чи й далі пертися просто вперед, як давніше, з нашим галасливим благочестям і провадити в новому сторіччі ту саму гру; чи, може, спершу остудити трохи свій запал, сісти та поміркувати? Не розважніше було б зібрати докупи знаряддя нашої цивілізації та порахувати, чи багато ще лишилось у нас на руках такого краму, як скляне намисто та віровчення, кулемети та молитовники, сивуха та смолоскипи поступу й освіти (універсальні, патентовані, при нагоді дуже зручні підпалювати села), та підбити баланс, порівняти прибутки й збитки, аби вирішити розумно: чи провадити той самий торг і далі, а чи

спродатися к бісу та на вторговані гроші розпочати якесь нове цивілізаторське підприємство?

Нести дари цивілізації нашим братам, що сидять у темряві – досі це було діло більш-менш зисковне, та й тепер іще з нього можна мати дещицю, однак, по-моєму, не стільки, щоби варт було дуже ризикувати. Бо людей, що сидять у темряві, дедалі меншає і меншає, і вони робляться надто сторожкі. Та й сама темрява вже стала, правду кажучи, абияка – в кожному разі, не досить густа для нашої гри. Бо ж більшості тих людей, що сидять у темряві, ми вже настачили більше світла, ніж було треба для їхнього добра чи для нашої вигоди. Ми вчинили необережно.

Гра "Дари цивілізації", коли її розумно й обачливо провадити,– це справдешнє золоте дно. Вона може дати більше грошей, землі, влади, ніж будь-яка інша гра. Але християнський світ останніми роками грав у цю гру кепсько, і, на мою думку, це йому так не минеться. Ми так жадібно силкувалися загребти з зеленого столу всі ставки, аж люди, що сидять у темряві, помітили те – і затривожились. В них збудилася недовіра до "Дарів цивілізації". Навіть більше – вони почали пильніш придивлятися до них. А це недобре. Дари цивілізації – крам цілком пристойний, перший гатунок, як не дуже придивлятись. При відповідному світлі, та не дуже зблизька, та ще крізь не дуже прозоре скло, вітрина фірми показує добродіям що сидять у темряві, вельми спокусливий асортимент:

ЛЮБОВ,

СПРАВЕДЛИВІСТЬ,

ЛАГІДНІСТЬ,

ХРИСТИЯНСЬКА МОРАЛЬ,

ОБОРОНА СЛАБШИХ,

ПОМІРКОВАНІСТЬ,

ПРАВОПОРЯДОК,

ВОЛЯ,

РІВНІСТЬ,

ЧЕСНІСТЬ У СПРАВАХ,

МИЛОСЕРДЯ,

ОСВІТА

і таке інше.

Ну що, кепсько, скажете? Це ж чиста розкіш! Такий крам заманить на ваш базар будь-якого йолопа, що сидить іще будь-де в темряві. Однак – лиш поки ми його не підмінюємо. Я хочу, щоб ви це затямили! Бо марка ця саме для експорту. Принаймні на вигляд. На вигляд. По щирості, між своїми кажучи, це лише обгортка, строката, гарна, приваблива обгортка, що демонструє особливі зразки нашої цивілізації, які ми приощаджуємо для вжитку у себе вдома. Під обгорткою ж сховано той справжній крам, за який покупець, що сидить у темряві, платить своєю кров'ю, слізьми, землею й волею. Цей справжній Крам – теж, звичайно, цивілізація, але не для власного вжитку, а тільки на продаж. Чи є різниця між цими двома марками? В деяких деталях є.

Ми всі знаємо, що наша цивілізаторська комерція занепадає. Причини не треба далеко шукати. Вся річ у тому, що наш п. Мак-Кінлі, й п. Чемберлен, і кайзер, і цар, і французи почали вивозити той справжній

крам без строкатої обгортки. Оце й псує всю гру. І показує, що нові гравці ще не досить у ній наламались.

Аж досада бере дивитись, які чудні та недоладні їхні ходи. Пан Чемберлен змайстрував війну з матеріалу такого непідходящого й неймовірного, що в ложах тільки кривляться, а на галереї регочуть. А тепер силкується сам себе переконати, ніби та війна62 – не просто грабіжницький наскок, ніби вона має на собі з якогось боку бодай тьмяний, невиразний полиск пристойності,– треба тільки знайти, з якого; і ніби він, попотягавши прапора своєї країни по багнюці, зуміє потім відшкребти його помаленьку дочиста, і той прапор знову майорітиме й сяятиме в блакитній високості, як сяяв там із тисячу років, шанований в усьому світі, поки п. Чемберлен не запопав його в свої безчесні руки. Кепський то був хід, зовсім кепський. Бо він виказує тим, хто сидить у темряві, наш справжній крам, і вони дивуються: "Як? Християни б’ються з християнами? І задля самих грошей? То оце вияв їхньої великодушності, вибачливості, любові, лагідності, милосердя, оборони слабших – оцей дивовижний, аж надто несолідний напад слона на кубельце польових мишок під тим приводом, буцім вони образили його своєю пискнявою – такого-бо мовляв п. Чемберлен, "не може полишити без кари жоден уряд, що поважає себе"? І чи достатній це привід у такому дріб’язковому випадку, коли він не був достатній у поважнішому? Адже зовсім недавно Росія тричі підряд образила слона – і лишилась ціла й безкарна! Оце такі їхні цивілізація й поступ? Чим же вони кращі за те, що ми вже маємо? Невже від того, що сплюндровано, випалено, обернено в пустелю Трансвааль, у нашій темряві хоч трохи розвидниться? Чи, може, існує два гатунки цивілізації – один для власного споживання, а другий для вивозу на поганський ринок?"

Тоді ті, хто сидять у темряві, стурбовано похитають головами, а як прочитають у газеті оці рядки з листа британського солдата, де той описує свої подвиги в одній з Метюенових перемог незадовго перед Магерсфонтейнською битвою, то стурбуються ще дужче:

"Ми вихопились на узгір’я і вдерлися в їхні окопи. Як бури побачили, що вже наша взяла, покидали вони рушниці, попадали навколішки й попіднімали руки вгору, благаючи пощади. Ну, ми й дали їм пощади – довгою ложкою".

"Довга ложка" – це багнет. Листа надруковано в лондонській "Лойдз віклі" за ті дні. І той самий номер цілком несвідомо іронізує, друкуючи в тій самій шпальті гнівні й гіркі докори бурам за їхню нелюдську жорстокість!

Далі, на превелику всім нам шкоду, встряв і кайзер у гру, не навчившись її як слід. Під час заворушень у Шаньдуні вбито двох німецьких місіонерів, і він заправив за них надто велику пеню. Китай мусив сплатити самими грішми по сто тисяч доларів за кожного, а понад те віддати дванадцять миль території з кількома мільйонами людності, вартих двадцяти мільйонів доларів, та ще поставити пам’ятника загиблим і християнського храма, хоч китайці й без тих дорогих споруд напевне довго пам’ятали б місіонерів. Це був дуже поганий хід у грі. Поганий тому, що не одурив, не міг, не може й ніколи не зможе одурити того, хто сидить у темряві. Бо він зна, що з нього здерли забагато. Він зна, що місіонер, як і будь-хто, вартий лиш стільки, скільки треба витратити, щоб його замінити. Місіонер корисна людина, але ж не менш корисні й лікар, і урядовець, і журналіст; однак справедливий імператор не правитиме за них воєнної ціни. Ретельний, справний рядовий місіонер, як і ретельний, справний провінційний журналіст, вартий, безперечно, немало, але щоб вони були неоціненні, то ні. Ми шануємо такого журналіста й шкодуємо, його втративши; але дванадцять миль території, церква й цілий капітал готівкою здались би нам трохи завеликим відшкодуванням за таку втрату – тобто якби це був журналіст-китаєць і платити за нього довелося нам. Ну як таки правити стільки за журналіста чи місіонера, коли навіть короля завалящого можна добути дешевше! Ні, таки зле заграв кайзер. Правда, він одержав те, що вимагав; але ж це спричинило заворушення в Китаї, підняло грізне повстання китайських патріотів-"боксерів", що їх стільки у нас паплюжать. І недешево стало те Німеччині та й іншим сіячам

поступу й дарів цивілізації. Хоч кайзер і загріб банк, та однаково заграв він кепсько, бо така гра не могла не справити лихого враження на людей, що сидять у темряві в Китаї. Вони ж обмислять усе і, напевне, скажуть так: "Цивілізація діло дуже гарне й спасенне, принаймні така в неї слава; але чи по наших вона достатках? Є он багаті китайці, то їм, може, і стало б коштів на таку розкіш; тільки ж пеню цю не на них накладено, а на шаньдунських селян, і це селяни мусять сплатити ті величезні гроші, а заробляють вони всього чотири центи денно. То чи ця цивілізація краща за нашу, чистіша, вища, шляхетніша? Чи це не зажерливість? Не здирство? Хіба Німеччина заправила б з Америки двісті тисяч доларів за двох місіонерів, хіба стромляла б їй під ніс свого залізного кулака, хіба послала б до Америки військові кораблі та солдатів, наказавши: "Заберіть у них за наших місіонерів ще й дванадцять миль землі, вартістю двадцять мільйонів доларів, та примусьте тих американських хлопів поставити пам’ятника місіонерам і християнського храма, щоби їх пам’ятали"? І невже б потім Німеччина сказала своїм солдатам: "Пройдіть по Америці й убивайте без ніякої пощади; нехай імення німця стане там пострахом на тисячу років, як у нас імення гунна! Пройдіть по великій республіці і вбивайте без ліку, прорубуйте шлях нашій зневаженій вірі крізь їхні серця й печінки!" Невже Німеччина вчинила б так із Америкою, з Англією, Францією, Росією? Чи тільки з безсилим Китаєм могла вона так учинити, беручи приклад із слона, що напав на польових мишок? Тож чи варт нам купувати пай у цій цивілізації? Цивілізації, що назвала Наполеона грабіжником за вивезених з Венеції бронзових коней, а сама розкрадає старовинні астрономічні пристрої з наших мурів та розпускає своє військо на грабунки, мов звичайнісіньких розбійників,– адже грабують усі вояки, опріч американців,– та штурмує (знов же за винятком американців) пойняті жахом села, щоб день у день слати на батьківщину радісіньким редакціям газет ось такі телеграми: "Втрати китайців – 450 забитих, у нас поранено одного офіцера та двох рядових. Завтра виступаємо на сусіднє селище, де, як повідомляє розвідка, діється різанина". Чи по нашій же кишені така цивілізація?

А потім треба ще й Росії заграти по-дурному. Вона раз чи двічі зачіпає Англію,– а той, хто сидить у темряві, все бачить і мотає на вус; за моральною підтримкою Франції й Німеччини вона відбирає в Японії тяжко здобутий військовий трофей, рясно злитий китайською кров’ю,– Порт-Артур,– а він знову все бачить і мотає на вус; далі вона захоплює Маньчжурію, плюндрує тамтешні села, загачує велику маньчжурську ріку роздутими трупами вимордуваних без ліку селян,– а він знов усе бачить і в подиві мотає на вус. І, мабуть, думає: "А ось іще одна цивілізована держава із знаменом князя миру в одній руці й з грабіжницьким міхом та ножакою в другій. Невже немає нам іншого рятунку, як прийняти цю цивілізацію та піднятись... даруйте, спуститись до її рівня?"

Та ось виходить на кін Америка, і наш Головний Гравець 63 теж грає кепсько – не краще, ніж п. Чемберлен заграв у Південній Африці. Це була помилка, до того ж зовсім несподівана від гравця, що так добре заграв був на Кубі. Там він провадив звичайну американську гру, за американськими правилами, і виграш був певний, бо то гра безпрограшна. Наш Головний Гравець сказав про Кубу: "Ось пригноблена й самотня маленька нація, повна зваги вибороти собі волю. Підтримаймо ж її своїми козирями — сімдесятьма мільйонами щирих прихильників та всією потугою Сполучених Штатів. Нумо ж до гри!" Ніхто не міг побити такої карти, крім хіба цілої об’єднаної Європи; а Європи ніщо не спроможне об’єднати. З Кубою наш Гравець учинив, як веліли наші великі традиції, вчинив так, що ми глибоко пишалися ним і тим прикрим невдоволенням, яке гра його збудила в континентальній Європі. Високе натхнення підказало йому грізні слова про те, що збройна анексія буде "актом злочинної агресії", і ця заява пролунала як ще один "постріл на весь світ".64 З усього, що він сказав і зробив, ці шляхетні слова переживе в людській пам’яті хіба одне – те, що він сам забув їх усього лише за рік, а з ними й свої шляхетні принципи.

Бо незабаром з’явилася філіппінська спокуса. То була дуже велика спокуса, занадто велика, і він прикро схибив: почав грати по-європейському, по-Чемберленовому. Жаль, великий жаль бере за ту

помилку, за ту тяжку, непоправну помилку. Адже то була якраз слушна нагода ще раз заграти по-американському. І зовсім задурно. Можна було й там загребти великий виграш, ціле багатство, тривке, незнищенне багатство, яке можна б лишити у вічну спадщину потомним поколінням. Не землю, не гроші, не панування – ні, щось стократ вартніше за ту марноту: нам би дісталася свідомість того, що ми помогли здобути волю народові визискуваних і кривджених від безвіку рабів, а нашим нащадкам – світлий спомин про те шляхетне діло. Всі козирі були в наших руках. Якби гралось за американськими правилами, Дьюї65 мав би, розбивши іспанський флот, зразу відплисти від Маніли, лишивши на березі тільки прапора, що захищав би життя й майно чужоземних громадян від повсталих філіппінців і застерігав би великі держави, що втручання у визвольну війну філіппінського народу буде розцінено як ворожий Сполученим Штатам акт. А великі держави навіть задля лихого діла нездатні об’єднатись, отже, й не зважились би зачепити того прапора.

Дьюї міг би відплисти, куди йому треба, і нехай собі досить сильна для того повстанська армія облягає Манілу, голодом примушує здатися нечисленну іспанську залогу та висила її з країни, а тоді нехай філіппінські громадяни обирають собі таку форму врядування, яка їм до вподоби, з ченцями ж та з їхніми сумнівними набутками хай чинять так, як підкажуть їм їхні власні, філіппінські уявлення про закон і справедливість – уявлення, видно з усього, нітрохи не гірші за ті, що панують у Європі чи Америці.

Одначе ми заграли по-Чемберленовому – і прогавили нагоду вписати в наш літопис іще одне славне діло, ще одну Кубу.

Що довше міркуємо ми про ту помилку, то ясніше пересвідчуємося, що вона має прикро окошитися на нашій цивілізаторській комерції. Той, хто сидить у темряві, майже напевне скаже: "Щось воно не те... Як же тут добрати діла? Либонь, є дві різні Америки: одна визволяє невільника, а друга тут-таки знову відніма в нього щойно здобуту волю, заводить із

ним з доброго дива сварку, а тоді вбива його й загарбує собі його землю".

Цілком напевне той, хто сидить у темряві, так каже, і задля нашої комерції ми повинні переконати його, щоб він сприймав філіппінські події інакше, спокійніше. Ми повинні самі спрямовувати його думку. По-моєму, це цілком можливо: адже п. Чемберлен зумів спрямувати думку Англії про південно-африканські події й зробив це вельми дотепно й успішно. Він виклав перед громадськістю факти – деякі з фактів – і показав своєму довірливому народові, що ті факти означають. Показав за допомогою цифр: це дуже добрий спосіб. Він скористався з формули "2×2=14, а 9–2=35". Цифри – це річ невідпорна, вони переконують навіть найприскіпливіших.

Ну, а мій план іще сміливіший за панів Чемберленів, хоч, здавалось би, скопійований з нього. Будьмо ще відвертіші, ніж п. Чемберлен: викладьмо відважно всі факти, жодного не приховавши, а тоді пояснімо їх за пановою Чемберленовою формулою. Така безстрашна правдивість приголомшить того, хто сидить у темряві, і він прийме наше пояснення, перш ніж устигне вернутись до тями. Скажімо йому ось як:

"Вся річ дуже проста. 1 травня Дьюї розбив іспанський флот. Це віддало Філіппінські острови в руки їхнього справжнього, законного господаря – філіппінської нації. Армія повстанців налічувала тридцять тисяч вояків і мала досить сили, щоб вигнати невелику іспанську залогу чи голодом примусити її скласти зброю; а тоді народ обрав би собі уряд до власної вподоби. Наші традиції вимагали, щоб Дьюї поставив на березі свій застережний знак і відплив геть. Але нашому Головному Гравцеві спав на думку інший план – європейський: висадити на островах армію, нібито щоб помогти філіппінським повстанцям поставити останню крапку в їхній боротьбі за незалежність, а насправді – щоб відняти в них їхню землю й забрати собі. Звичайно, в інтересах поступу й цивілізації. План той виконано ступнево й цілком задовільно. Ми уклали військовий союз із довірливими філіппінцями, вони обложили Манілу з суходолу, і з їхньою вельми цінною допомогою місто, яке

обороняла восьми— чи й десятитисячна іспанська залога, здобуто. В той час ми б не здужали цього зробити без їхньої допомоги. І ми забезпечили собі ту допомогу – хитрощами. Ми знали, що вони б’ються за свою незалежність, б’ються вже два роки. Ми знали також, що вони гадають, ніби й ми б’ємося за їхнє справедливе діло – як допомагали кубинцям завоювати незалежність Куби,– і не перешкоджали їм і далі так гадати. Аж поки Маніла опинилась у наших руках і ми змогли обходитись надалі без їхньої допомоги. Отоді ми відкрили свої карти. Звичайно, вони здивувалися – цілком природна річ; здивувались і розчарувалися; розчарувались і засмутились. Їм така поведінка видалась неамериканською, непослідовною, незгідною з нашими традиціями. І це теж було природно: ми ж бо тільки про людське око вдавали, що граємо по-американському, а насправді провадили європейську гру. Ми так спритно їх піддурили, що вони аж розгубились. Вони не могли нічого второпати: адже ми допіру були такі приязні, такі щирі з цими простосердими патріотами! Це ж ми, не хто як ми привезли їм з вигнання їхнього проводиря, їхнього героя, їхню надію, їхнього Вашінгтона – Агінальдо!66 Привезли на військовому кораблі, з усіма почестями, під священним захистом нашого гостинного прапора, привезли, й вернули його народові, і приймали за те палку, зворушливу дяку. Еге ж, ми були такі приязні, так підтримували й підбадьорювали їх! Постачали їм зброю та бойовий припас, радилися з ними, вправлялися навзаєм у гречності, доручали своїх хворих і поранених їхньому дбайливому доглядові, не боялись віддавати своїх полонених-іспанців у їхні чесні й гуманні руки, билися пліч-о-пліч з ними проти "спільного ворога" (наш власний вислів), вихваляли їхню відвагу, їхнє лицарство, їхню милосердність, їхню шляхетну поведінку, користалися їхніми окопами та сильними позиціями, що вони були відбили у іспанців, піддобрялися до них, брехали їм, офіційно оголошуючи, що наші армія та військово-морський флот прийшли здобути їм волю та скинути ненависну іспанську кормигу; одно слово, дурили їх, використовували, поки вони були нам потрібні, а тоді насміялись і кинули, як висмоктану помаранчу. Закріпились на тих позиціях, що видурили в них, тоді почали посуватися ще далі наперед і вперлися на їхню територію – мудра вигадка, бо ж ми потребували сварки, а це мусило її викликати. Наш

вартовий застрелив солдата-філіппінця, що йшов по терені, де ніхто не мав права заборонити йому йти. Обурені філіппінці дали відкоша, не питаючи відсутнього тоді Агінальдо, схвалить він те чи ні. Агінальдо того не схвалив; але вже не помоглося. Ми хотіли мати – в інтересах поступу й цивілізації – Філіппінські острови, не захаращені повстанцями, що б’ються за незалежність, а для цього нам потрібна була війна. Ми й учепилися за нагоду. Це знов було чисто по-Чемберленовому – принаймні щодо спонук і намірів,– і ми заграли так само майстерно, як і він сам".

Тут задля переміни, аби той, хто сидить у темряві, не знудився нашим відвертим зізнанням, годиться вкинути трохи реклами "Дарів цивілізації", а тоді провадити далі:

"Коли ми з повстанцями здобули Манілу, панування іспанців над островами і їхнє право власності на них скінчилося, щезло, здиміло. Не лишилося з них ані клаптика, ані ниточки. І ось якраз тоді нам набігла незрівнянно кумедна думка: відкупити в Іспанії обидва ті привиди!67 (Не біймося, признаваймося відверто, бо однаково ні той, хто сидить у темряві, ні будь-хто, поки при добрім глузді, в таке не повірить). А купуючи за двадцять мільйонів ті примари, ми зобов’язалися також подбати про ченців та все їхнє добро. (Здається, ми пообіцяли ще й розповсюджувати проказу та віспу, але я не певен. Та це й не має ваги, бо людям, що терплять таку напасть, як ченці, вже не страшні інші пошесті).

Коли ми ратифікували угоду, зайняли Манілу й відкупили привиди, Агінальдо й законні господарі островів стали нам непотрібні. Ми розв’язали війну і почали ганяти нашого недавнього гостя й союзника по лісах та болотах".

Тут годиться трохи похвалитися своїми бойовими подвигами та успіхами, аби люди не подумали, що ми чимось гірші за англійців у Південній Африці; однак дуже випинатися з цим, по-моєму, не слід. Треба бути обережними, звичайно, щоб уже дотримати перед тим, хто

сидить у темряві, цілковитої відвертості, телеграми з театру військових дій доведеться прочитати, але їх можна повити серпанком гумору, щоб трохи пом’якшити похмуру їхню промовистість та досить нескромне хизування кровожерним захватом. Перше ніж читати йому оцю добірку заголовків військових кореспонденцій від 18 листопада 1900 року, добре буде спершу зробити невеличку репетицію на самоті, щоб добрати потрібний легкий і веселий тон:

"НАШОМУ УРЯДОВІ НАБРИДЛО ТУПЦЯННЯ ВІЙСЬКА НА МІСЦІ!"

"ВДАРИМО ПО-СПРАВЖНЬОМУ НА БУНТІВНИХ68 ФІЛІППІНЦІВ!"

"ВІДТЕПЕР – НІЯКОЇ ПОЩАДИ!

БЕРІМО ПРИКЛАД З КІТЧЕНЕРА!"

Кітченер69 уміє дати раду нечемам, що боронять свої домівки і свою волю, і нам слід удавати, ніби ми просто наслідуємо Кітченера, самі ж не шукаємо в цій справі ніякого зиску, хіба що хочемо попишатися перед Великою сім’єю націй, до чийого ясновельможного гурту хоче прилучити нас наш Головний Гравець, купивши нам місце в задньому ряду.

Звичайно, нам ніяк не випадає замовчувати повідомлення нашого генерала Макартура70 – ой, ну навіщо ті газети все друкують такі прикрі речі! – але доведеться пробубоніти їх якось мимохідь, на відчай душі, хай що буде, те й буде:

"За останні десять місяців наші втрати становили 268 забитих і 750 поранених, втрати філіппінців – три тисячі двісті двадцять сім забитих і 694 поранених".

Тільки слід бути напоготові, щоб підхопити того, хто сидить у темряві, бо від такого зізнання він напевне зомліє, подумавши: "Боже

милосердний! Ті "чорношкірі" милують поранених ворогів, а американці добивають!"

Тоді відволодаймо його, та вкоськаймо якось, та запевнімо, що шляхи господні недовідомі й не годиться нам судити їх; а далі, аби показати, що ми тільки наслідуємо інших, а не самі до такого додумалися, прочитаймо ось такі рядки з листа одного американського солдата з Філіппінів до своєї матері, що надрукувала газета "Громадська думка" в місті Декорі, штат Айова. Там описано кінець переможного бою:

"МИ НІ ОДНОЇ ДУШІ НЕ ЗАЛИШИЛИ ЖИВОЇ.

ПОРАНЕНИХ ДОКОЛЮВАЛИ БАГНЕТАМИ".

А виклавши отак усі ці історичні факти тому, хто сидить у темряві, відволодаймо його знову й пояснімо йому ті факти. Скажімо йому:

"Вигляда воно все досить непевно, але насправді це не так. Дійсно, часом ми брехали, але тільки з добрим наміром. Ми були зрадливі, але тільки задля того, щоб із позірного зла зродилося справжнє добро. Дійсно, ми розгромили одурений, довірливий народ; ми зняли руку на малосилу й самотню націю, що шукала в нас помочі; ми розтоптали засновану на справедливості, розумі й ладі республіку; ми встромили ножа в спину союзникові й ударили по обличчю гостя; ми купили у ворога примарну тінь, що навіть не належала йому; ми загарбали землю й волю в друга, що звірився на нас; ми покликали нашу чисту молодь до зганьбленої зброї, повели її на розбійництво під прапором, від якого розбійники звикли втікати; ми заплямували, спаплюжили честь Америки перед усім світом; але все те має вийти на добро. Ми певні цього. Всі монархи і президенти християнського світу та дев’яносто відсотків членів усіх його законодавчих установ, у тому числі й конгресу та законодавчих зборів півсотні наших штатів,– не тільки християни, а й акціонери фірми "Дари цивілізації". Таке всесвітнє згромадження

випробуваної моральності, високих принципів і справедливості не може вчинити нічого неправедного, нечесного, негідного, брудного. Ці люди знають, що роблять. Тож заспокойтеся: все гаразд".

Ось побачите, це переконає того, хто сидить у темряві. І наша цивілізаторська комерція знов оживе. А крім того, наш Головний Гравець посяде вакантне місце в трійці національних божеств; і сидітиме та трійця на високих престолах вік за віком перед очима свого народу, і кожен з трьох триматиме в руках символ своєї заслуги: Вашінгтон – меч визволителя, Лінкольн – розбиті рабські кайдани, а паш Гравець – кайдани полагоджені.

Отоді наша комерція піде вгору! Ось побачите!

Справи наші стоять якнайкраще, так, як лише можна бажати. Ми посіли Філіппінські острови й ніколи їх не віддамо. Крім того, є всі підстави сподіватися, що невдовзі нам трапиться нагода скинути, як стару одежину, нашу державну угоду з Кубою й дати їй натомість щось ліпше. Це багата країна, і немало хто у нас починає вже розуміти, що та угода була просто сентиментальною дурницею. Але тепер якраз слушний час залагодити дещо в себе вдома, трохи причепуритись, аби піднести свій престиж, заспокоїти себе й зав’язати рота пліткарям. Від себе ми не можемо приховати, що потай нас трохи бентежить честь нашої армії. Ми ж так пишалися мундиром нашого американського солдата; досі він був чистий, йому знані й великі подвиги, ми його любимо й шануємо, тож нам прикро бачити його в такому ділі, як оце тепер. А американський прапор! Ним ми пишалися над усе. То були наші святощі; в далеких краях, загледівши несподівано, як він майорить під чужим небом, вітаючи й благословляючи нас, ми тамували віддих, скидали капелюхи, й нам на мить відбирало мову від думки про те, що він для нас означає, про величні ідеали, що їх він символізує. Ні, тут неодмінно треба щось зробити: та воно й неважко. Можна завести на такі справи спеціального прапора – мають же свої окремі прапори наші штати. Хай навіть він буде той самий, тільки білі смуги замалюймо чорним, а замість зірок хай будуть череп і дві кістки.

І не треба посилати на Філіппіни ніякої Цивільної комісії.71 Не маючи ніяких повноважень, вона муситиме їх вигадувати, а це робота не для абикого, тут треба мастака. І п. Крокера72 не варт обтяжувати. Нехай це буде справа не державна, а суто комерційна, так воно ліпше для престижу Сполучених Штатів.

Завдяки всім цим пропонованим поліпшенням Поступ і Цивілізація в тій далекій країні підуть угору й замилять очі тим, хто сидить у темряві, і наша цивілізаторська крамничка знову розторгується.

1901